

دوفصلنامه تاریخ علوم و فناوری دوره اسلامی
سال نهم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۹
شماره پیاپی: ۱۷

صاحب امتیاز: مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب
مدیر مسئول: اکبر ایرانی
سر دبیر: محمد باقری
مدیر داخلی: زینب کریمیان
ویراستار: پویان رضوانی
اجرای جلد: محمود خانی

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

همکاران علمی

حسن امینی * حمید بهلول * پویان رضوانی * حنیف قلندری * یونس کرامتی * امیرمحمد گمینی
شمامه محمدی فر * یونس مهدوی * سجاد نیکفهم خوب روان

مشاوران علمی

پرویز اذکائی * یوسف ثبوتی * توفیق حیدرزاده
محمدابراهیم ذاکر * حسن طارمی * حمیدرضا گیاهی یزدی
مهدی محقق * حسین معصومی همدانی * محمدجواد ناطق * سیدحسین نصر
علی بابایف (جمهوری آذربایجان) * جان لنارت برگرن (کانادا) * گلن وان بروملن (کانادا) * احمد جبار (فرانسه)
سرگی دمیدوف (روسیه) * رشدی راشد (فرانسه) * جمیل رجب (کانادا) * سری رامولا سارما (آلمان) * ژاک سزبانو (سوئیس)
جورج صلیبا (امریکا) * حکیم سید ظل الرحمان (هند) * رادا چاران گویتا (هند) * ریچارد لورج (انگلستان)
مصطفی موالدی (سوریه) * یان پیتر هوشندایک (هلند) * میچیو یانو (ژاپن)

تصویر پشت جلد: نقش هندسی چارترنج در آرامگاه هارون ولایت (اصفهان) (عکس از: هادی ملکیان)

نشانی مجله: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه چهارم، شماره ۱۶
کد پستی: ۹۳۵۱۹-۱۳۱۵۶ تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲ دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
miraselmi@mirasmaktoob.ir / miraselmi90@gmail.com

بها: ۴۰۰۰۰۰ تومان

فهرست

۱ | سر سخن

مقاله

- ۳ منابع و مآخذ رساله فارسی لب الحساب
نرگس عصارزادگان
- ۳۱ معمای تاریخ مبدأ تقویم جلالی
حمیدرضا گیاهی یزدی، ترجمه هاشم سیماپ
- ۵۰ تاریخچه نام روزهای هفته و تعطیل پایان هفته
علی نقی منزوی
- ۵۹ کاردانو چه کرد که خیام نکرد؟
امیر اصغری
- ۷۴ نقش هندسی چارترنج
محمد باقری
- ۸۴ بررسی محتوای رساله مجموع المربعات محمد باقر یزدی
زهرا پورنجف
- ۹۹ علوم غریبه در دوره صفویه
متیو ملوین-کوشکی، ترجمه حمید بهلول
- ۱۱۵ آثار ایلهارد ویدمان در حوزه علوم و فناوری دوره اسلامی
انوشه هادزاد

یادداشت‌های تاریخی

- ۱۲۶ بررسی موضوعات بی‌ارزش
اتو نویگه باوئر، ترجمه حمید بهلول

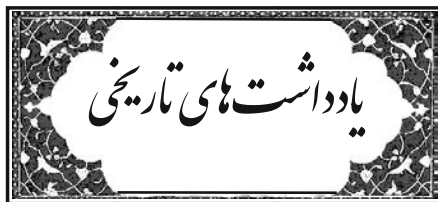
یادنامه‌ها

- ۱۲۸ به یاد پاول کونیچ (۱۹۳۰-۲۰۲۰م)
بنو وان دالن، ترجمه حنیف قلندری
- ۱۳۸ خاطره‌هایی از پاول کونیچ
ریچارد لورچ، ترجمه مهسا راقب

رساله

- ۱۴۰ رساله اعمال الغریبه در شیمی
محمد رضا عرشی

بررسی موضوعات بی‌ارزش^۱

اتو نویگه باوئر^۲
ترجمه حمید بهلول^۳

در جلد ۴۸، شماره سوم و چهارم، مجله آیسس (ص ۳۷۴)، نقد کوتاهی از پروفیسور سارتن^۴ بر کتابی از ای. اس. دراور،^۵ درباره صابین، با عنوان کتاب منطقه البروج منتشر شده است. ناقد این اثر را «مجموعه بی‌ارزشی از پیشگویی‌ها، مطالب احکام نجومی بی‌پایه و دیگر خزعبلات» توصیف کرده است. این تعبیر در حقیقت صحیح است^۶ اما بیانگر کل ماجرا نیست، لذا بنا دارم آن را به کمک ضمیمه نکاتی شرح دهم و بگویم که چرا یک محقق واقعی اتفاقاً باید سال‌ها وقت خود را صرف مطالعه موضوعات بی‌ارزشی مانند احکام نجوم قدیم کند.

فرانس کومون،^۷ مورخ و متن‌شناس بزرگ بلژیکی، مقدمه‌اش بر نخستین جلد فهرست دست‌نوشته‌های احکام نجومی به زبان یونانی^۸ را در اوت ۱۸۹۸ نوشت که اکنون جلد دوازدهم آن در دست انتشار است.^۹ همخوانی تقریباً کامل متون یونانی و رساله‌های صابنی [در احکام نجوم] مستلزم آن است که توضیح پروفیسور سارتن را به کل حوزه‌ای بسط دهیم که مورد حمایت همه جانبه و بی‌دریغ خیل کثیری از محققان طراز اول است. همه این محققان کوشیده‌اند تا مجموعه‌های بی‌ارزش بی‌شماری از رساله‌های احکام نجومی را از کتابخانه‌های اروپا بزیابند و با این کار توانسته‌اند تصویری از زندگی روزمره، دین و خرافات، و روش‌های نجومی و عقاید

۱. این یادداشت ترجمه‌ایست از:

Neugebauer, O. "The Study of Wretched Subjects", *Isis*, June 1951, vol. 42, no. 2, p. 111.

2. Otto Neugebauer (1899-1990).

۳. پژوهشگر تاریخ علم مؤسسه ماکس پلانک (برلین)، bhamid@mpiwg-berlin.mpg.de

4. George Sarton (1884-1956).

5. E. S. Drower (1879-1972).

۶. دسته‌بندی این اثر در ذیل آثار «بابل و آشور» صحیح نیست چون احکام نجوم صابین متعلق به تمدن اسلامی است و بنابراین، در اصل از آن تمدن یونانی است.

7. Franz Cumon (1868-1947).

8. *Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum*

۹. این اثر که مهم‌ترین تحقیق معاصر درباره نوشته‌های احکام نجومی یونانی است، از ۱۸۹۸ تا ۱۹۵۳ در ۱۲ جلد در بروکسل منتشر شده است. م

کیهان‌شناختی انسان‌هایی که از مواهب عالی عصر علمی ما برخوردار نبودند فراروی ما قرار دهند. یکی از مهم‌ترین مسائل برای مورخ علم، انتقال اندیشه‌هاست. دانش احکام نجوم یکی از مستندترین شواهد انتقال نجوم یونانی به هند را در دسترس ما می‌گذارد؛ نسخه‌های خطی احکام نجومی به ما کمک می‌کنند تا علم دوره اسلامی را که از ترکیب و امتزاج منابع سریانی، عربی، هندی و یونانی پدید آمده است، بهتر درک کنیم. آثار هیچ یک از منجمان دوره اسلامی را نمی‌توان بدون تسلط کامل بر مفاهیم احکام نجومی به درستی شناخت. تنها امید برای دستیابی به برخی روش‌های نجومی رایج در دوره هیپارخوس، در پژوهش دقیق آثار مؤلفان ظاهراً بی‌اهمیتی چون ویتوس والنس^۱ یا پل اسکندرانی^۲ نهفته است. پروفیسور تورندایک^۳ هشت جلد قطور از اراجیف گوناگون^۴ منتشر کرده است که به دستمایه ارزشمندی برای پژوهش در متون علمی سده‌های میانه تبدیل شده است. همچنین تاریخ هنر و فلسفه دوره نوزایی از تحقیقات انجام شده در مؤسسه واربرگ در زمینه احکام نجوم ادوار گذشته، بی‌نهایت بهره برده است.

اثر خانم دراور تنها پژوهش مختصری است که ذیل حوزه تحقیقاتی وسیع‌تر تاریخ تمدن خاورمیانه می‌گنجد. دشواری مسائل موجود در متون شرقی فراتر از مشکلات متون یونانی و لاتینی است که اصطلاحات و پیشینه شناخته شده‌تری دارند. باید از خانم دراور به خاطر به دست دادن منبعی جدید که ممکن است روزی حلقه گمشده انتقال اندیشه‌ها را برای ما فراهم کند، سپاسگزار باشیم؛ اندیشه‌هایی که تقریباً بر همه شاخه‌های معرفت، طب، گیاه‌شناسی، کیمیا و ... در سده‌های میانه تأثیر گذاشته‌اند.

مطمئناً پروفیسور سارتن بر همه این امور واقف است. اما وقتی پیشکسوت فاضل تاریخ علم، تمام حوزه‌ای را با تعبیر «چرندیات خرافی خاورمیانه» از سر خود باز می‌کند، شاید کاملاً متوجه نیست که به مبانی حوزه پژوهشی ما آسیب وارد می‌کند؛ حوزه‌ای که در صدد است فارغ از امیال و تعصبات متون را چنان‌که هستند بازیابی و بررسی کند.

۱. Vettius Valens عالم احکام نجوم یونانی قرن دوم میلادی و معاصر جوان تر بطلمیوس. م

۲. Paulus Alexandrinus عالم احکام نجوم رومی فعال در قرن چهارم میلادی. م

۳. Lynn Thorndike (1882-1965).

۴. منظور نویگه باوئر کتابی است با عنوان تاریخ جادو و علوم تجربی (*A History of Magic and Experimental Science*) که تورندایک آن را از ۱۹۲۳ تا ۱۹۵۸ منتشر کرده است. م